

PRIČA O ZVJEZDANI

*Cvjetić mlad
S njim je pošo
Možda žive sad
Sretni gdje.
(Pjesma o Zvezdani)*

Mjesec je bio negdje blizu horizonta, crven i velik. Činio se tako bliz i sličan osobi. Kako je zanoćivalo, tako se mjesec sve više dizao i sve više blijedio. Kako je zanoćivalo, tako je počela i preduzbuna i ulična rasvjeta se nije ni palila i grad je bio prepušten mjesecu. Kuće su s vremenom izgledale sve više, a sjene sve jače. Mjesečina je bila vrlo bijela, mjesec je bio pun punctat. Vidjelo se zabrinute ljude koji su žurili kućama, budući da kina nisu počinjala, vidjelo se ljubavne parove koji su se brinuli jedno za drugo i kojima je bilo pravo što je preduzbuna, što je mrak i što je mjesečina. Mogli ste ih vidjeti kako prelaze veliki mlječnobijeli kolnik da nestanu u sjeni drugog bloka kuća. Tramvaji nisu vozili i povorke ljudi su išle gradom.

I ja sam hodao gradom, bez nekog naročitog cilja. I ja sam htio ići u kino, ali činilo se da kino večeras neće nikako početi, jer će se na preduzbunu nastaviti zračna opasnost, na zračnu opasnost uzbuna. Hodao sam sâm i poznao sam je po hodu. Zvezdana je išla ispred mene, pa koliko god sam polagano išao, ona je išla još polaganije, u svom tamnomodrom svilemom ogrtaču.

Kad sam joj se javio, prenula se i nasmiješila mi se, kao da ju je moj pozdrav ujedno i podsjetio da uopće postojim ili da uopće postoje ljudi.

Oboje smo bili mladi i niti jedno od nas nije imalo navršelih sedamnaest godina. Kako je bila žensko, moglo bi se reći da je bila starija od mene, budući da su je ljudi uključivali u

društveni sloj ispred mene, primali su je za više ili manje sasvim odraslu ženu, sposobnu za udaju, premda sam ja pročitao više knjiga nego što će ona ikada i imao prokuhanih sto pogleda na svijet. Ali kako je mnogi od nje stariji muškarac mogao poželjeti njeno bijelo debeljuškasto tijelo, ona je bila primljena u krug mnogo starijih od sebe.

Činilo se da joj je drago da me vidi, premda je maloprije izgledalo da joj je drago što hoda sama.

Neko vrijeme smo hodali. Onda ona rekne:

– Ako ideš nekuda, mogu ići neko vrijeme s tobom, ako nemaš ništa protiv.

– Ne idem nikuda.

I tako smo pošli.

Hodali smo dalje vrlo sporo i promatrali mjesečinom obijeljene zidove kuća. Uхватила me je ispod ruke, što mi se sviđalo.

– Potištena sam – rekla je nakon nekog vremena.

– Mrak je i rat je – rekao sam.

– Da – odgovorila je. – Ali ima i specijalan razlog.

Bila je velika napast da je pitam što je to, ali svladao sam se.

Došlo mi je jasno kako pripadamo svemu ovome. Ja u svom sivom ogrtaču i ona u svom tamnomodrom. Kuće su bile potištene na mjesečini, mi smo bili potišteno nervozni. A zrak koji smo udisali bio je onaj isti koji su tako mnogi izdisali. Oboje smo bili izvan rata – ja sam imao još koju godinu do vojske, bio sam još gimnazijalac, a ona je bila žensko. Hodali smo po gradu kao dva spektra, dijelovi zraka. I tako smo sreli Željka.

– Sreo sam Zvezdanu – rekao sam. – Potištena je, rekla je. I tako hodamo okolo. Hajde s nama.

– Idem – rekao je.

I tako smo skupa išli.

On je bio stariji od nas, ne mnogo, možda godinu dana. Bio je u nekakvoj uniformi. Njemu je vojska bila bliža nego meni i on je mislio na to kako da se izvuče iz vojske, pa se rado pokazivao u uniformi da se vidi kako on ima svoje mjesto u oružanoj snazi, ako ne u oružanoj snazi, onda u nečem što sasvim odgovara njoj. Osnovno je bilo da je tako htio izbjeći voj-

sku, što sam ja znao. Rat je zapravo brzo svršio i nitko od nas nije bio dorastao do koplja, ali svi smo se toga bojali.

I tako smo šetali mliječnim i crnim gradom, a tramvajske šine su plandovale duž asfalta i svaka od njih je bila jedna srebrna i jedna crna pruga.

Zvezdana je hodala između nas i vidio sam da sam je konačno prerastao. Motalo mi se po mozgu kako smo nas dvojica dva bora koja su usporedo rasla, a među nama tankovrha jela. Hodala je među nama objesivši nam se o ruke i bila je bogzna gdje. Mjesec joj je bijelio lice.

Bio je mrak i zašli smo među uličice. Željko je skinuo kapu i vidjela se njegova lijepa crna kosa, i izgledao je mnogo prirodnije. Hodali smo odmjerenim koracima: Željko u crnim čizmama i crnim jahaćim hlačama, Zvezdana u sivim plutericama i ja u gumenjacima. Šuljali smo se gradom kao duhovi dvaju mladića koji su skupa s djevojkom počinili samoubojstvo radi nje.

I tako smo sreli Makija. Ne znam više zašto smo ga tako zvali. Ustvari, puno mu je ime bilo Macchi 202, pa smo ga poneki put zvali i Dvjestodva. Razveselio se kad nas je vidio. On je u razredu važio kao čovjek koji nikada nije u stanju ozbiljno razgovarati. To, naravno, nije bila istina. Ako i jest uglavnom pravio viceve, to je bilo samo zato što se bojao da bude intiman s ljudima.

Rekli smo mu kako je Zvezdana najprije išla sama, pa kako sam je najprije ja sreo, pa onda nas je sreo Željko i pošao s nama, pa smo svi skupa sreli njega, Makija, i neka sada i on ide s nama. I tako je i on pošao s nama. I tako smo tri prijatelja sablasti, sablasni pratioci jedne djevojke – sablasti u jednom sablasnom gradu pod čeličnim satelitom gdje su se ljudi vukli uz kuće i sakrivali lica.

Kako učetero nije bilo tako zgodno hodati, pošli smo u jedan lokal da popijemo kuhanu rakiju. Lokal je bio u podrumu i tu nas nitko ne bi smetao ni ako bude uzbuna. Nije bilo mnogo ljudi u lokal. Premda je bilo praznih stolova, neki muškarci i žene su stajali uza zidove. Sjeli smo za stol u uglu i naručili kuhane rakije.

– Pričat ću vam zašto sam loše volje – reče Zvezdana.

Mi smo sjedili oko nje kao tri siva goluba, a ona je bila bijela golubica.

– Kao što znate, moj otac je stradao ne mnogo prije rata, na moru. Majka i ja smo trebale dobiti osigurninu i to preko neke privatne agencije, otprilike tako, da vam ne duljim. Uto je počeo rat i stvar je postala kompliciranija. Neprestano smo radile na tome, zapravo majka je radila na tome, jer smo naglo postale siromašne, a mene je trebalo školovati, ili bar je majka mislila da me treba školovati. Kad razmislim, čini mi se da sam i ja uvijek smatrala da se trebam školovati, premda sam se mogla i namjestiti i zaraditi novaca i olakšati mami život i mislim da time ne bih bila ništa lošija nego što sam sad, ali nisam nikada ni mislila na to da bih se mogla ne školovati i da bi se smrću moga oca moglo nešto bitno promijeniti u toj stvari, mislim u mom školovanju. Nismo nikada na to zaboravile i uvijek smo nešto kopale jer je odšteta ili osigurnina, ako je to ljepši izraz, bila dosta visoka, s obzirom na predratnu valutu, a danas to ne bi bilo ništa tako veliko, ali opet je to suma koja bi nam dobro došla. Nismo mogle ništa ostvariti jer je sjedište te agencije, odnosno toga poduzeća, koje je trebalo sumu isplatiti ili preko kojega bi trebalo tu sumu isplatiti, bilo u Italiji. Jasno da je budalaština da je to bilo u Italiji, ali to je bilo na onom dijelu Dalmacije koji su Talijani anektirali i bilo je neizmerno komplicirano biti u kontaktu s njima, čak smo morale pisati pisma na talijanskome, pa ipak nije ništa bilo.

Kad je Italija kapitulirala, mislili smo da ćemo lakše ostvariti to pravo. Suvišno je da napominjem kako je suma vrijedila sve manje i manje. Ali unatoč tome što je sad taj grad bio tobože u istoj državi, nismo mogle ništa ostvariti, odnosno nisam mogla ništa ostvariti jer sam tada ja išla okolo i raspitivala se i pisala pisma, jer zapravo sam samo ja imala na to pravo, budući da sam se školovala, a mama je bila namještena i tome slično, odnosno to se imalo uzeti u obzir prilikom određivanja sume i što da vam duljim. Uglavnom, pred tri mjeseca je konačno ustanovljena komisija koja je imala zadatak da sredi te odnose s krajevima koji su bili pod talijanskom okupacijom ili kako su se ono već izrazili. Jasno da je to bila jedna opća zbr-

ka, jer je ta komisija dijelila i pomoć izbjeglicama iz Bosne i što ti ja znam, ali osnovno je to da su oni dobili određeni fond u svrhu namirenja potraživanja kakvo je bilo moje.

Dobro. Pred tri mjeseca otišla sam u Ministarstvo na tu komisiju, i tamo su mi konačno i lijepo rekli da imam pravo, da su oni upravo za to tu da mi omogućće da to pravo ostvarim i da dobijem trista hiljada do pola milijuna kuna. Tako je ispalo kad se dinare preračunalo u lire, pa lire u kune i kad se nešto dodalo s obzirom na pad vrijednosti novca, odnosno poskuplje-nje životnih troškova, kako su se oni izrazili.

Šef te komisije jedan je razmjerno dosta zgodan čovjek, star nešto više od trideset godina, svakako ne četrdeset, koji me je uvijek ljubazno dočekivao, posjedavao me u kožnu fotelju, interesirao se za moj slučaj, odnosno slučaj moga oca i tumačio mi koje sve dokumente moram donijeti da bih smrt svoga oca unovčila u trista hiljada ili možda čak pola milijuna kuna. Zapravo, nikad nisam mislila na to kao na odštetu za smrt oca, već kao na pravo koje trebam ostvariti, odnosno novac koji zakonito trebam dobiti.

I tako sam vadila krsni list, pa svjedodžbu, pa krsni list majke, pa ovo, pa ono. Kad sam sve nakupila, rekao mi je da, nažalost, propisi zahtijevaju da donesem i potvrdu o smrti oca, što je bilo neobično komplicirano dobiti, ali i to sam nabavila, pisala sam i amo i tamo.

I tako se to vuklo tri mjeseca i nikako da stvar krene s mrtve točke. Vidjela sam oko sebe ljude kako dolaze tako, traže neki novac, pomoć ili što ti ja znam i dobivaju, fond je tu, kune teku, ali nikako da ih ja dobijem.

Kad sam danas, već desperatna, izlazila iz Ministarstva s preporukom da što prije nabavim ovaj ili onaj dokument, koji još samo fali (nakon što sam to već tri mjeseca bogzna koliko puta čula), nagovorio me portir – koji me već znao, i s kojim sam se znala porazgovoriti – i nakon kraćeg interesiranja rekao mi da se podam onom čovjeku i da ću već sutradan dobiti pola milijuna kuna, ako ne i više.

To me je tako ubilo u pojam da sam otišla u park i plakala – bila sam tako i tako sva iznervirana, iz dana u dan me je

gnjavio, a već sam sav novac bila isplanirala – plakala sam ko ljuta godina i do ovog časa nisam došla k sebi.

Ušutjela je i zagledala se u čašicu, bila je bijela u polumraku, kao da je zadržala na licu boju mjesečine.

– To je neugodna stvar – počne jedan od nas – ali pogledajmo u kolikoj je mjeri potrebno da čovjek bude potresen time.

Gdje leži glavni momenat toga, ili da upotrijebim izraz “strahota” pa da kažem, u čemu je glavna strahota toga? Taj dotični čovjek smatra spavanje s tobom dobitkom. U tom aspektu, to je isto toliko kao da od tebe traži da mu ustupiš dio te svote, ako on postigne to da je ti dobiješ. To bi bilo otprilike mito ili potplaćivanje. Činilo bi ti se normalnijim – govorim još uvijek kao da se radi o novcu – da on to traži kad bi se radilo o nekom specijalnom trudu ili riziku s njegove strane. Prije svega, ti i ne znaš sigurno da li se tu možda i radi o nekom specijalnom trudu ili riziku. Osnovno je, međutim, da je efekt isti, jer ako on i ne može možda stvar ubrzati, može je zadržati. Gledam to praktički. Uostalom, da ti je on rekao u nekoj formi – recimo, “znate, to zahtijeva neke posebne troškove, moramo slati svog kurira u Dalmaciju, troškovi puta su visoki”, ti bi bila spremna, premda bi znala da taj novac ide u njegov džep, da mu daš recimo sto hiljada kuna za to da ti on sutradan isplati četiristo hiljada kuna. Ti si dakle spremna – kao i bilo koji od nas – da učiniš taj moralni prekršaj, to jest iz nepoštenih pobuda daješ novac nepoštenom čovjeku, da čovjeku, od kojega očekuješ dobitak, omogućiš dobitak.

Ovo dosad je, mislim, jasno kao sunce. Pređimo sada na specifičnost njegova zahtjeva, kako ga je portir izrazio. Koitus je, s jedne strane, maksimalna intimnost, i čini se da je pružati sebe kao objekt na račun nekoga dobitka isto tako strašno i apsurdno kao i dati ljubav. Odmah ću napomenuti da ima priličan broj žena koje su za novac partneri u seksualnom odnosu i koje to smatraju poštenim poslom, u tom smislu da daju određenu robu za određenu sumu novaca. Vidimo da se to može smatrati robom. No, uzmimo da si ti bitno različita, i da je to sve kod tebe bitno različito – premda se ne vidi jasno zašto

ono što se smatra robom kod jedne, ne bi bilo roba i kod druge. Ali uzmimo da je to dokazano. Ti bi dakle u takvom slučaju prodavala svoje osjećaje, tako nekako. Ali zar nisi ti prema tome čovjeku iznimno ljubazna, i to si ljubazna (kad pravo razmisliš) upravo zato što od njega očekuješ nešto. Ti svaki put paziš da ga ne povrijediš, i kad bi znala da bi kod njega palila neka sitna pažnja – recimo da mu doneseš litru rakije (govorim sad o litri rakije kao o pažnji, ne kao o materijalnom dobitku), ti bi to odmah učinila. Ti ga, štoviše, gledaš na način koji bi trebao izgledati kao da ti se on sviđa. A poslala bi ga do sto vragova kad on ne bi igrao tako važnu ulogu u tvom eventualnom dobitku.

Ukratko, želim reći ovo: prvo, ti nisi šokirana time što je on sklon tome da koristi svoj položaj, premda to u principu smatraš nemoralnim – budući da si sama spremna da mu daš novaca samo zato da postupi po zakonu.

Drugo, ti ne smatraš osjećaj – kažem osjećaj iz specijalnih razloga, premda bi ti bilo jasnije da kažem “prividne osjećaje” – nečim što ne može nikada biti robom, jer ti uprazno daješ svoje osmijehe, svoje poglede i spremna si na neiskrene sitne pažnje.

Prema tome, mogla bi se po istoj logici i podati. Konačno, radi se o tome da na najbrži i najefikasniji način ostvariš svoje pravo, odnosno da dođeš do pola milijuna kuna. Takav praktičarski stav bi te i moralno opravdao.

– Mogu zamisliti da bi bilo ljudi koji bi tako mislili – poče drugi – ali za mene to zvuči kao cinički sofizam. Za mene je iskorištavanje položaja najgadnija stvar, i takve bi ljude trebalo strijeljati kao bijesne pse, a ne pomiriti se s njihovim postojanjem. Nema vlasti, pa makar kako ona bila operetska ili makar kako se osnivala na sili, koja bi dobro gledala na iskorištavanje položaja. To je pljuvanje na sam sistem, pa ma kako taj sistem bio apsurdan sam po sebi. Reći ćete da danas i nema nikakva sistema. Mogu malo drugačije postaviti stvar, i ja sam praktičar, ne mislim se upuštati u neko moraliziranje ili teoretiziranje. Po mome mišljenju, Zvezdana bi mogla ostvariti svoje pravo a da pri tome ne učini ništa nečasno. Ako ne

volimo taj izraz “nečasno”, možemo reći “ništa što bi značilo da pristupa tom čovjeku kao čovjeku” i da ga miti svojim tijelom ili bilo čim drugim, već da pristupa tom čovjeku kao organu kojemu je dužnost da rješava slučajeve kao što je njen, i to po određenim pravilima, a ne da po svojoj volji podjeljuje ili ne podjeljuje nešto.

Ona bi, po mome mišljenju, morala ići na višu instancu – koja postoji – pa opet na višu, ako ne bude išlo, a ići će, sve dok ne ostvari svoje pravo i dok, po mogućnosti, ne upropasti toga gadnog čovjeka, što će također ići. Jasno da ljudi u sistemu drže jedan drugoga, i da će se ta stvar nastojati zabašuriti ukoliko je ona negdje izloži, ali među njima postoji i ljubomora, konkurencija koja, hvala Bogu, razbija njihovu monolitnost i daje njihovim postupcima nešto od čovjekolikosti. I tako će Zvezdana ostvariti svoj plan i ujedno osramotiti tog tipa. Ne samo da je to najlakši put k ostvarenju njenog nastojanja (jer tko nam, konačno, jamči da će onaj, i nakon što je bude imao, dati pola milijuna kuna), nego to je i jedini pravi put, to je put kojim ona mora krenuti, pa čak i kad se ne bi radilo o tolikom novcu.

– I ti si to lijepo ispričao – počne treći – ali sve su to apsurdi, i sve su to kuće od karata. Postupiti po jednom ili drugom vašem savjetu značilo bi prikloniti se tuđem načinu života, zaniijekati sama sebe, a ako dobivamo nešto time što gubimo sama sebe, onda nitko ništa i ne dobiva, jer nema osobe koja bi nešto primila. Sistem u kojem su takvi ljudi, nije naš sistem, svijet u kojem su takvi ljudi, nije naš svijet i mi se tu ne možemo boriti za svoje pravo. Zapravo, ovdje i nema sistema, već samo džumbus. Zato i nema više instance, ni instance više od više. Mi ne možemo tražiti pravo od onoga koji trpi ovoga. Zbog toga, Zvezdana, pregori pola milijuna kuna, razbjesni se na to, uvrijedi se, pljuni i zaboravi na sve.

– Sada bih i ja trebala štogod reći – reče Zvezdana. – Dobro, reći ću. Lijepo je od vas što ste mi omogućili da svaka moja odluka bude opravdana.

Neću mu se podati. Mogla bih naći komplicirane i profinjene razloge, ali ima i jedan jednostavan: nije to toga vrijed-

no. Kad bih time, recimo, spasavala život svoje majke, onda bih to učinila. U tom slučaju bih bila moralno opravdana i ne bih se osjećala poniženom, već bih smatrala da je on ponižen, kao što bih smatrala da je ponižen kad bih mu dala novaca.

Previše tu stvar povezujem s ljubavlju. Spavat ću s onim kojemu će biti stalo do mene kao do mene, a ne naprosto kao do ženske. Jasno, pretpostavljam usto da će i meni biti stalo do njega. Ukratko, ta mi stvar previše znači.

Zatim, neću ići ni na višu instancu. Hoću reći, neću se boriti. Ja i nemam dokaza da on to hoće – to mi je samo portir rekao, i to uzgredno, i sve što se iz toga može zaključiti jest da ima ljudi koji koriste svoj položaj da bi spavali sa ženama. Odnosno da iskustvo jednog portira to govori. A ako sistem sam po sebi loše gleda na korištenje položaja, pojedinci na položajima, od kojih se sistem sastoji, toleriraju to (ukoliko i sami nisu takvi). Dakle kadiju ne bih tužila kadiji, gada gadu, i od toli- kog baratanja s gadošću, već mi se sada gadi.

I tako ću pljunuti i okrenuti se. To neće imati nikakvog odjeka izvan mene, nikakve društvene vrijednosti, ali za mene je to konkretan lični protest, *moj obračun s njima*.

– Da potvrdimo odluku, naručit ćemo još jednu rundu kuhane rakije – reče jedan od nas. – Sada je sve čisto. Nego, da nije bilo ovog našeg razgovora, ne bih se možda nikada sjetio nečeg drugog. Ukratko, omogućit ću ti da zaradiš oko četr- irsto hiljada kuna. Moj otac ima ugovor s HIBZ-om za izradu dječjih slikovnica. Ja u tome sudjelujem kao partner. Zapravo, otac mi čitav taj posao prepušta, a privremeno mi posuđuje ime, jer ja još zvučim premlado.

Mome ocu, odnosno meni, prepušten je čitav posao oko sli- kovnica. To su redigirane klasične ili manje klasične, poznate ili manje poznate dječje priče. Imam točno određenu ideju o tome svemu. Ja pišem riječi, to jest stihove, i organiziram čit- tavu stvar. Potreban mi je ilustrator koji će se složiti sa mnom i raditi po mojim idejama. Sjetio sam se sada tvojih crteža i akvarela na završnoj izložbi onoga slikarskog kursa. Kad malo bolje razmislim, ni najmanje ne sumnjam da si upravo ti oso- ba koja mi treba. Tvoji akvareli upravo pristaju u moj plan. Ti

si moja vršnjakinja, imaš ideja i složit ćemo se. Sretan sam da sam tu stvar uredio. Ovo mi je puno draže nego da sam uzeo nekoga od klasičnih ilustratora, koji bi mi nametao svoje koncepcije i gledao me svisoka kao balavca.

Slučajno imam kod sebe formulare ugovora. Tu ćemo stvar na licu mjesta urediti.

– Ne nećaj se i ne umanjuj svoje sposobnosti – reče drugi. – Sada je sve čisto. Ali i ja ću nešto učiniti na temelju ovog našeg razgovora. Drago mi je što sam te sreo i što smo se svi skupa porazgovorili. Napisat ću o svemu ovome pripovijest. Tako će svatko moći doznati za ovo što se tebi dogodilo. Napisat ću je i već ću je jednom objaviti. Uvjeren sam u to. Tako će svatko tko je pročitao moći u mislima pljunuti na toga gada.

– Kažeš da tvoja odluka nema društvene vrijednosti. Ali ja sam onaj za koga ima najveću vrijednost. Ja sam kompletno drugo biće, i ja ti čitav odobravam to što si učinila i čitav primam tu tvoju odluku. Nisi ni najmanje sama. Jer ja te volim. Volim te čitavu, od tonzila pa do sposobnosti da slikaš. Volim tvoj ten, volim tvoju kosu, volim tvoj modri ogrtač. Tvoj stav prema meni ne mijenja moju ljubav. Ali znam da nećeš prezreti klupu na koju ćeš moći, kad zaželiš, sjesti i odmoriti se.

Bližio se redarstveni sat i mi smo ustali da odemo kućama. Dvojica od nas su zastala na izlazu iz podruma da još podijelimo cigaretu, a jedan od nas je otišao sa Zvezdanom.

Kako sam moćan ja koji mogu davati sretne svršetke.

Relativno naopako, 1998.